

Seminár

Zahrnutí vylúčením? Ako zabezpečiť, aby tradičné trestnoprávne záruky fungovali aj pre deti, ktoré čelia štrukturálnemu znevýhodneniu?

Bratislava, 4. 11. 2025

Stručná podkladová štúdia – Slovensko

Seminár sa realizuje v rámci projektu Access to Justice for Children Accused and Suspect in Criminal Proceedings (ACCESS) [Prístup k spravodlivosti pre deti, ktoré sú obvinené alebo podozrivé v trestnom konaní], ktorého cieľom je podporiť účinný a nediskriminačný prístup k spravodlivosti pre deti v trestnom konaní v celej EÚ a dodržiavanie procesných práv detí právnikmi a ďalšími odborníkmi. Cieľom projektu je podporiť účinné uplatňovanie smernice (EÚ) 2016/800 odstránením zistených nedostatkov v prístupe k procesným právam prostredníctvom vzájomnej výmeny skúseností medzi odborníkmi z oblasti justície zo šiestich krajín EÚ (Belgicko, Bulharsko, Česká republika, Holandsko, Poľsko a Slovensko).



Spolufinancovaný
Európskou úniou

Financované Európskou úniou. Názory a stanoviská vyjadrené v tomto dokumente sú však výlučne názormi autora (autorov) a nemusia nevyhnutne odrážať názory Európskej únie alebo Európskej komisie. Európska únia ani Európska komisia za ne nenesú žiadnu zodpovednosť.

Obsah

1. VŠEOBECNÉ INFORMÁCIE O TRANSPOZÍCII SMERNICE 2016/800 O PROCESNÝCH ZÁRUKÁCH PRE DETI, KTORÉ SÚ PODOZRIVÝMI ALEBO OBVINENÝMI OSOBAMI V TRESTNOM KONANÍ.....	3
2. SITUÁCIA PRI VÝSLUCHU A PRÁVO NA PRÍSTUP K PRÁVNEJ POMOCI, POUČENIE O PROCESNÝCH PRÁVACH.....	5
3. INDIVIDUÁLNE POSÚDENIE.....	6
4. UMIESTŇOVANIE DETÍ A MLADISTVÝCH DO VÝCHOVNÝCH ZARIADENÍ (REEDUKAČNÝCH CENTIER) A ZABEZPEČENIE ICH PRÁV POČAS POBYTU.....	8
5. PRÍSTUP K DEŤOM S POSTIHNUTÍM	11

1. Všeobecné informácie o transpozícii Smernice 2016/800 o procesných zárukách pre deti, ktoré sú podozrivými alebo obvinenými osobami v trestnom konaní

Prijatie Smernice 2016/800 o procesných zárukách pre deti, ktoré sú podozrivými alebo obvinenými osobami v trestnom konaní (ďalej len „Smernica 2016/800“), nebolo na Slovensku spočiatku predmetom žiadnych väčších legislatívnych zmien. V podstate jedinou zmenou, ktorá bola zavedená v súvislosti s povinnosťou transponovať Smernicu 2016/800 do slovenského právneho poriadku, bolo uloženie povinnosti vyhotoviť audiovizuálny záznam z výsluchu obvineného mladšieho ako 18 rokov. Nejde však o povinnosť, ktorá by sa uplatňovala plošne. Zákon hovorí o tom, že audiovizuálny záznam výsluchu obvineného mladšieho ako 18 rokov sa vykoná, ak je to primerané vzhľadom na okolnosti prípadu, najmä ak je pochybnosť, či je táto osoba schopná pochopiť obsah výsluchu, pričom sa zohľadňujú jej najlepšie záujmy, a ak tomu nebránia závažné technické dôvody, ktoré je orgán činný v trestnom konaní povinný uviesť v zápisnici.¹ Inak bolo posúdené, že slovenský právny poriadok je v súlade s požiadavkami Smernice 2016/800.

Veľmi výpovedná je v tomto smere Tabuľka zhody, ktorú vypracovala slovenská vláda a predložila Národnej rade Slovenskej republiky a ktorá prepája jednotlivé ustanovenia Smernice 2016/800 s často dlhodobo platnými a nie celkom súvisiacimi ustanoveniami slovenského právneho poriadku.² Bolo to zrejmé napríklad v prípade práva dieťaťa na individuálne posúdenie podľa článku 7 Smernice 2016/800, v ktorom sa slovenská vláda odvolávala na právnu úpravu, ktorá je tradične súčasťou slovenského práva a ktorá je prejavom prístupu k dieťaťu založeného skôr na sociálnej starostlivosti ako na právach.³ Táto legislatíva uplatňuje individuálne posúdenie len pri voľbe opatrenia, ktoré sa má dieťaťu uložiť (predovšetkým § 337 Trestného poriadku a § 97 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona (ďalej len „Trestný zákon“), upravujúci pravidlá ukladania trestov, resp. pri otázke jeho pričítanosti (§ 338 Trestného poriadku). Úplne však opomína účel posúdenia širších súvislostí zodpovednosti mladistvého (odôvodnenie, ods. 35 - „na určenie rozsahu ich trestnej zodpovednosti“), ako aj procesný význam individuálneho posúdenia v zmysle nevyhnutných procesných úprav, ktoré mladistvý potrebuje, aby bolo konanie pre neho prístupné, účinné a zrozumiteľné [čl. 7 ods. 4 písm. c) Smernice 2016/800]. Rovnako opomína aktívne postavenie mladistvého, prípadne osôb vykonávajúcich voči nemu rodičovskú zodpovednosť v procese individuálneho posúdenia.

Európska komisia začala konanie o porušení práva proti Slovensku v októbri 2023 [INFR(2023)2108].⁴ V nadväznosti na toto konanie slovenská vláda pripravila novelu Trestného zákona a Trestného poriadku, ktorá nadobudla účinnosť 6. augusta 2024 (zákon č. 40/2024 Z. z.). Je potrebné dodať, že táto novela neriešila len nedostatočnú implementáciu Smernice 2016/800, ale priniesla so sebou množstvo ďalších reformných opatrení pre slovenský

¹ Nový § 121 ods. 5 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestného poriadku (ďalej len „Trestný poriadok“), prijatý novelou č. 161/2018 Z. z.

² Tabuľka zhody je dostupná na: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=527170>.

³ Tieto dva prístupy konfrontoval napríklad Výbor OSN pre práva dieťaťa vo svojom Všeobecnom komentári č. 21, ktorý sa zameriava na práva detí s väzbou na ulici - Všeobecný komentár Výboru OSN pre práva dieťaťa č. 21 (2017) o deťoch v situáciách ulice, CRC/C/GC/21, ods. 5. Všeobecný komentár je dostupný na: <https://digitallibrary.un.org/record/1304490?ln=en>.

⁴ October infringement package: key decisions. Európska komisia, 18. októbra 2024 [cit. 5. decembra 2024]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/inf_23_4577.

trestnoprávny systém, z ktorých niektoré možno vnímať pozitívne, ale iné sa môžu ukázať ako problematické, okrem iného práve z hľadiska ochrany ľudských práv (k tomu pozri nižšie časť 5., ktorá sa zaoberá postavením detí s mentálnym a/alebo psychosociálnym postihnutím).

Touto novelou sa spresnili viaceré ustanovenia Trestného poriadku v zmysle Smernice 2016/800. Konkrétne boli vykonané tieto objasnenia:

- výslovné zakotvenie povinnosti orgánov činných v trestnom konaní a súdu poučiť obvineného o jeho právach v prípade mladistvého obvineného, a to aj jeho zákonného zástupcu (§ 34 ods. 5 Trestného poriadku);⁵
- výslovné zakotvenie, že zákonný zástupca mladistvého obvineného má všetky práva, ktoré sa predtým priznávali zákonnému zástupcovi (opatrovníkovi) osoby s obmedzenou spôsobilosťou na právne úkony, a priznanie práva mladistvému obvinenému zvoliť si osobu, ktorá bude vykonávať práva zákonného zástupcu v prípade, že zákonný zástupca ich sám nebude môcť vykonávať (§ 35 ods. 3 Trestného poriadku);
- výslovné zakotvenie povinnosti orgánov činných v trestnom konaní, súdu a príslušných osôb rešpektovať dôstojnosť a ľudské práva, ako aj zdravotný stav dotknutej osoby (§ 55 ods. 1 Trestného poriadku);⁶
- výslovné ustanovenie, že individuálne posúdenie mladistvého sa spracuje bezodkladne a v prípade potreby sa zopakuje (§ 337 Trestného poriadku);
- zakotvenie vyvrátiteľnej právnej domnienky, že obvinený je mladistvý, ak existuje dôvod domnievať sa, že ide o osobu mladšiu ako 18 rokov (§ 338 Trestného poriadku).

Z citovaných zmien je zrejmé, že aj táto druhá transpozícia viedla k spresneniu slovenského právneho poriadku, ale nemala zásadný vplyv na spôsob, akým slovenská trestná justícia pristupuje k mladistvým v konflikte so zákonom. Z hľadiska klasifikácie modelov súdництва nad mládežou možno tento prístup označiť ako justičný prístup so sociálne-opatrovníckymi prvkami.⁷ Prítomnosť týchto prvkov, ktoré sa prejavujú v už spomínaných opatreniach individuálneho posudzovania (o ktorých bližšie pozri časť 3.), ako aj v opatreniach odňatia slobody, ktorých účelom nie je mladistvého potrestať, ale pôsobiť preventívne, prevýchove

⁵ Podľa dôvodovej správy k zákonu č. 40/2024 Z. z. však táto povinnosť existovala v slovenskom právnom poriadku už predtým, ale nebola explicitne vyjadrená vo vzťahu k mladistvým. V tejto súvislosti právny poriadok odkazoval na obmedzenie alebo pozbavenie spôsobilosti na právne úkony, pričom vychádzal z predpokladu, že ani mladiství nemajú plnú spôsobilosť na právne úkony. Zároveň však vláda v dôvodovej správe uznala, že postupné nadobúdanie spôsobilosti na právne úkony v prípade mladistvých je odlišné od jej súdneho obmedzenia alebo pozbavenia.

⁶ Aj táto povinnosť existovala v slovenskom právnom poriadku podľa dôvodovej správy pred novelou č. 40/2024 Z. z., keďže bola súčasťou povinnosti rešpektovať dôstojnosť, právo na zdravie a telesnú integritu.

⁷ Sociálno-opatrovnícky model je tu chápaný vo svojej tradičnej, paternalistickej podobe, kde sa oveľa viac pozornosti venuje osobe a pomerom páchatela ako spáchanému trestnému činu, čo okrem iného viedlo k podceňovaniu významu právnych záruk v prospech sociálnych predstáv o tom, čo je pre dieťa dobré, často vychádzajúcich aj z rozvíjajúcich sa pozitivistických vied o človeku na prelome 19. a 20. storočia. – O charakteristikách modelu sociálno-opatrovníckeho modelu systému spravodlivosti pre deti v konflikte so zákonom pozri napr. DIGNAN, James. *Juvenile Justice Systems: A Comparative Analysis* [online]. Observatorio Internacional de Justicia Juvenil [cit. 11. decembra 2024]. Dostupné na: https://www.oijj.org/sites/default/files/documentos/documental_1263_en.pdf. Pre všeobecnú diskusiu o disciplinárnom vplyve uplatňovania sociálno-opatrovníckych sankcií v systéme trestnej spravodlivosti pozri napr. Garland, David. *The Birth of the Welfare Sanction*. *British Journal of Law and Society*, 1981, 8(1), pp. 29–45.

(ochranná výchova), terapeuticky (ochranné liečenie) a zároveň aj izolačne, potom v praxi často pôsobí ako základ pre upevňovanie a posilňovanie sociálnej stigmatizácie práve v rámci systému trestnej spravodlivosti. Dôvodom je skutočnosť, že pri uplatňovaní týchto inštitútov a opatrení vystupuje do popredia oveľa viac osoba a okolnosti páchatela ako spáchaný trestný čin. Problematické je jednak to, že s mladistvým sa zaobchádza ako s pasívnym objektom - subjektom, ktorý majú posúdiť odborníci, a jednak to, že reakcia na zistené potreby má donucovaciu povahu, často vo forme pozbavenia osobnej slobody mladistvého. Postihnuté sú najmä deti, ktoré čelia destabilizujúcej chudobe a sociálnemu vylúčeniu, ktoré sú často rómskeho etnika (o tom pozri viac v časti 4.), a deti s mentálnym alebo psychosociálnym postihnutím (o tom pozri viac v časti 5.). Potenciál zmeny, ktorý by mohla priniesť transpozícia Smernice (EÚ) 2016/800, sa však zatiaľ nevyužil.

2. Situácia pri výsluchu a právo na prístup k právnej pomoci, poučenie o procesných právach

Jednou z oblastí, v ktorej môže byť slovenské právo v rozpore so Smernicou 2016/800, je zabezpečenie prístupu k právnej pomoci pre maloleté osoby pred ich výsluchom na polícii. Slovenský právny systém nezaručuje, že podozrivý mladistvý nebude pred vznesením obvinenia „vypočutý“ políciou (formálne ide o úkon podania vysvetlenia). V takom prípade mladistvý nemusí byť nevyhnutne zastúpený obhajcom, keďže povinnosť zabezpečiť mladistvému obhajcu platí až od momentu vznesenia obvinenia voči mladistvému (§ 336 Trestného poriadku). To je rozdiel napríklad oproti českej právnej úprave, ktorá vo všeobecnosti priznáva právo na tzv. povinnú obhajobu od momentu vznesenia obvinenia, ale v prípade mladistvých stanovuje, že musia mať obhajcu od momentu, keď podajú vysvetlenie ako podozriví alebo keď sa proti nim vedie iné trestné konanie [§ 42a ods. 1 písm. a) zákona č. 218/2003 Z. z. o zodpovednosti mladistvých za protiprávne činy a o súdnictve vo veciach mládeže]. Tento nedostatok vytkol Slovenskej republike aj Výbor OSN pre práva dieťaťa vo svojich záverečných odporúčaniach z roku 2016.⁸

Vyššie uvedená novela č. 40/2024 Z. z. v nadväznosti na konanie o porušení práva Slovenskej republiky v súvislosti s nedostatočnou transpozíciou smernice 2013/48/EÚ (právo na prístup k obhajcovi) zakotvila osobu podozrivého aj v Trestnom poriadku (§ 33b). Tým sa však uvedený problém nerieši, pretože podozrivý síce má právo na obhajobu ako obvinený, ale nemá práva, ktoré právny poriadok výslovne priznáva obvinenému, vrátane práva na povinnú obhajobu, t. j. povinné zastúpenie advokátom. Hoci teda mladistvý podozrivý, proti ktorému ešte nebolo vznesené obvinenie, má právo na obhajcu, nemá právo na to, aby mu orgány činné v trestnom konaní za každých okolností obhajcu zabezpečili.

Poučenie mladistvého obvineného nie je nijako osobitne upravené. Uplatňujú sa všeobecné ustanovenia. To by samo osebe nemuselo byť problematické, keďže § 34 ods. 5 Trestného poriadku stanovuje, že orgány činné v trestnom konaní alebo súd sú povinné poučenie primerane vysvetliť a tiež poskytnúť obvinenému plnú možnosť uplatniť svoje práva. Toto ustanovenie teda nebráni prijatiu potrebných procesných úprav s cieľom zohľadniť potreby

⁸ K tomu pozri Záverečné odporúčania Výboru OSN pre práva dieťaťa k tretej až piatej periodickej správe Slovenskej republiky, 20. júla 2016, CRC/C/SVK/CO/3–5, ods. 56 (d). Dostupné na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2F3-5&Lang=en.

konkrétneho obvineného mladistvého, ale zároveň je účinnosť jeho uplatňovania priamo závislá od prístupu konkrétnych vyšetrovateľov alebo konkrétneho sudcu. Toto ustanovenie vzhľadom na svoju všeobecnosť nemusí zabrániť príliš formalistickému postupu, ktorý môže byť v prípade mladistvých nebezpečný, najmä vzhľadom na to, že samotní mladiství často nemusia byť schopní pred orgánmi činnými v trestnom konaní alebo súdom formulovať, čomu nerozumeli alebo čo by im mohlo pomôcť porozumieť/porozumieť lepšie. Z úcty k autorite alebo z hanby môžu ľahko pasívne súhlasiť s tým, že porozumeli, a zdráhajú sa vyjadriť potrebu ďalšieho objasnenia. Sú tak do veľkej miery odkázaní na aktívny a ústretový prístup orgánov činných v trestnom konaní alebo samotného súdu. Obzvlášť zraniteľné v tomto ohľade môžu byť deti, ktoré čelia destabilizujúcej chudobe a sociálnemu vylúčeniu, deti, pre ktoré slovenčina nie je materinským jazykom, hoci sú slovenskými občanmi a dokážu nejakým spôsobom komunikovať v slovenčine (napr. rómske deti z osád,⁹ príslušníci maďarskej menšiny), a deti s mentálnym a/alebo sociálnym postihnutím.¹⁰

Deťom pod dolnou hranicou trestnej zodpovednosti nie je zaručená povinná pomoc advokáta počas policajného výsluchu, a to napriek tomu, že po zistení porušenia trestnoprávnych noriem zo strany dieťaťa môže byť dieťa zbavené osobnej slobody v zariadení s uzavretým režimom na základe ochranej výchovy, ktorá je opatrením trestného práva (viac o tom pozri nižšie, časť 4.)

3. Individuálne posúdenie

Individuálne posúdenie je jedným z inštitútov, kde sa najviac prejavuje paternalistický a sociálno-ochranársky prístup, ktorý sa v slovenskom trestnom súdnictve uplatňuje vo vzťahu k mladistvým. V súlade s týmto prístupom je individuálne posúdenie primárne koncipované ako správa o mladistvom, vrátane odborných správ, alebo ako odborná diagnostika mladistvého. Mladistvý nie je do tohto procesu aktívne zapojený, ale je skôr objektom, ku

⁹ Prípady rómskeho chlapca, ktorý nerozumel dobre po slovensky, sa týkal napríklad rozsudok Okresného súdu v Rimavskej Sobote z 2. septembra 2024, sp. zn. 19T/107/2024. Tu sa v citácii správy z reedukačného centra uvádza, že mladistvému spôsobovala ťažkosti „komunikácia v slovenskom jazyku. Na výchovnej skupine si našiel kamarátov, s ktorými mal možnosť komunikovať po rómsky.“ Z odôvodnenia rozsudku však nie je zrejmé, ako bola táto skutočnosť riešená v priebehu trestného konania. Možno predpokladať, že neboli prijaté žiadne osobitné opatrenia, aby bolo konanie pre mladistvého zrozumiteľnejšie. Dievčata z rómskej osady sa týkalo uznesenie Okresného súdu Bardejov z 22. októbra 2024, sp. zn. 16P/111/2024. Išlo o občianskoprávne predbežné opatrenie, ktorým dievča bolo umiestnené do reedukačného centra (k tomu pozri časť 4.), okrem iného preto, že „pácha trestnú a priestupkovú činnosť.“ (ods. 1, 11).

Podobne sa na dievča z rómskej osady vzťahoval rozsudok Okresného súdu Poprad z 20. mája 2024, sp. zn. 26P/46/2024. Aj tento rozsudok bol rozsudkom o občianskoprávnom opatrení - ústavnej výchove, na výkon ktorého bolo dievča umiestnené do reedukačného centra predovšetkým z dôvodu, že páchalo trestnú činnosť. Predtým bola na základe predbežného občianskoprávneho opatrenia umiestnená do diagnostického ústavu, ktorý je tiež režimovým uzavretým zariadením.

¹⁰ V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že právo na tlmočníka v trestnom konaní v slovenskom právnom poriadku existuje, avšak jeho realizácia je opäť do značnej miery závislá od aktivity dotknutej osoby, ktorá musí vyhlásiť, že nerozumie jazyku, v ktorom sa vedie konanie, alebo ním nehovorí (§ 2 ods. 20 a § 28 ods. 1 Trestného poriadku), alebo opäť od aktivity orgánov činných v trestnom konaní alebo súdu (§ 28 ods. 2 Trestného poriadku). Navyše prípady, ktoré uvádzame, môžu do veľkej miery spadať mimo prípadov, na ktoré sa zameriava zakotvenie práva na tlmočníka. Nejde o to, že by tieto mladistvé osoby plne nerozumeli slovenskému jazyku, práve naopak. Často slovenčinu ovládajú, ale je pre nich ťažšie vyjadrovať sa a rozumieť jej ako materinskému jazyku. Okrem toho sa v konaní používa formálny - úradný - jazyk, čo môže byť opäť ťažšie pre mladistvých, ktorí sa s takýmto jazykom v bežnom živote nestretávajú.

ktorému sa treba vyjadriť. Dôsledky tohto prístupu k odbornému zapojeniu boli opísané vo výstupoch predchádzajúceho projektu PRACTICE, a to aj priamo vo vzťahu k Slovensku.¹¹

Individuálne posúdenie, ktoré sa v slovenských podmienkach spája predovšetkým s tradičným inštitútom zisťovania pomerov mladistvého (§ 337 Trestného poriadku),¹² je úzko prepojené s inštitútom ochrannej výchovy ako jednoznačne sociálno-ochranným prvkom celého systému. Podľa § 337 Trestného poriadku je účel zisťovania pomerov mladistvého dôležitý pre výber vhodných prostriedkov nápravy, najmä pre posúdenie, či má byť nariadená ochranná výchova. Táto súvislosť dobre demonštruje disciplinárnu podstatu, ktorú tu nadobúda individuálne posúdenie. Súvisí to nielen so spomínanou absenciou aktívnej účasti mladistvého ako partnera v procese individuálneho posúdenia, ale predovšetkým s tým, že zistené skutočnosti sa využívajú na odôvodnenie prijatia individuálneho donucujúceho opatrenia proti mladistvému. Tak je to aj v prípade, keď individuálne posúdenie odhalí, že mladistvý čelí štrukturálnym zlyháním, najmä destabilizujúcej chudobe a sociálnemu vylúčeniu. Tie sa v procese individuálneho posúdenia individualizujú, t. j. tematizujú ako nedostatok, ktorý je buď individuálnou „vadou“ mladistvého (k tomu dochádza najmä v prípade zdravotného postihnutia - viac o tom pozri časť 5.), alebo ktorý má síce štrukturálnu povahu, ale je potrebné ho riešiť individuálne, a to buď explicitnou represiou, alebo represiou skrytou pod rúškom ochrany (ochranná výchova).

Táto individualizácia štrukturálnych nedostatkov v podobe trestnej represie je veľmi výstižne vyjadrená aj v Správe o činnosti prokuratúry za rok 2023, ktorá uznáva, že veľkú časť trestnej činnosti mládeže tvoria krádeže.¹³ Túto trestnú činnosť navyše často páchajú mladí ľudia nízkeho veku.¹⁴ V správe sa uvádza, že tieto trestné činy často páchajú mladiství, ktorých rodiny sa nachádzajú v zraniteľnej ekonomickej situácii, ktorí čelia zlým sociálnym podmienkam a ktorých motiváciou k trestnej činnosti je uspokojenie elementárnych potrieb. „Častokrát sú to osoby, ktoré žijú v mnohopočetných rodinách, kde rodičia sú bez stáleho príjmu, výchova a výživa mladistvých obvinených je zanedbaná, títo bežne požívajú alkoholické nápoje, prípadne aj ľahko dostupné omamné a psychotropné látky, pod vplyvom ktorých páchajú nielen majetkovú, ale aj inú závažnú násilnú trestnú činnosť.“¹⁵

Správa uznáva, že „významnú pozornosť je potrebné venovať aj pomenovaniu príčin trestnoprávneho konania mladistvých, z ktorých je potom následne možné nastaviť účinné nástroje prevencie.“¹⁶ Je však otázne, či sa tu prevenciou nemyslia práve rôzne individuálne

¹¹ K tomu pozri ICJ, Fórum pre ľudská práva. Odporúčania: základné princípy individuálneho posúdenia u detí v konflikte so zákonom, s. 34–38 [online]. ICJ, [cit. 5. decembra 2024]. Dostupné na: <https://www.icy.org/wp-content/uploads/2021/12/SLOVAK-Recommendations-Individual-assessment.pdf>.

¹² V tejto podobe bol tento inštitút prakticky zakotvený v československom právnom poriadku už v roku 1956 (zákonom č. 64/1956 Sb.) a 1961 (zákonom č. 141/1961 Sb.).

¹³ 38,4% z celkovej kriminality mladistvých. – Správa Generálneho prokurátora Slovenskej republiky o činnosti prokuratúry a poznatkoch prokuratúry o stave zákonnosti v Slovenskej republike za rok 2023, s. 51 [online]. Generálna prokuratúra Slovenskej republiky, 10. septembra 2024 [citované 4. decembra 2024]. Dostupné na: https://www.genpro.gov.sk/fileadmin/Sprava_o_cinnosti/2023/vlastny_material.pdf.

¹⁴ Až 35% z trestných činov krádeže bolo spáchaných mladistvými mladšími ako 15 rokov – ibid., s. 51.

¹⁵ Správa Generálneho prokurátora Slovenskej republiky o činnosti prokuratúry a poznatkoch prokuratúry o stave zákonnosti v Slovenskej republike za rok 2023, s. 51–52 [online]. Generálna prokuratúra Slovenskej republiky, 10. septembra 2024 [citované 4. decembra 2024]. Dostupné na: https://www.genpro.gov.sk/fileadmin/Sprava_o_cinnosti/2023/vlastny_material.pdf.

¹⁶ Ibid., s. 51.

donucovacie opatrenia, ktoré nie sú v zákone formálne deklarované ako tresty, ale ako „výchovné“ alebo „ochranné“ opatrenia. Prax by tomu nasvedčovala, keďže deti z opísaných pomerov veľmi často končia zbavené osobnej slobody v režimových výchovných zariadeniach, kam sa dostávajú buď na základe trestnoprávneho opatrenia ochrannej výchovy, alebo prostredníctvom rodinného práva formou predbežných opatrení či ústavnej starostlivosti (viac o tom pozri časť 4.). Veľmi často ide o rómske deti z vylúčených osád. Z rozsudkov nevyplýva, že by prokurátori zapojení do konania s týmto riešením nesúhlasili.

4. Umiestňovanie detí a mladistvých do výchovných zariadení (reedukačných centier) a zabezpečenie ich práv počas pobytu

Už vyššie bolo spomenuté, že významným sociálno-ochranným prvkom slovenského systému trestnej spravodlivosti je opatrenie ochrannej výchovy, ktoré formálne nie je určené na trestanie mladistvých, ale na ochranu ich vývoja a prevýchovu.

Pre uloženie ochrannej výchovy nie je rozhodujúca závažnosť trestného činu, ale predovšetkým prostredie, v ktorom mladistvý vyrastá, ako aj to, či jeho správanie zodpovedá spoločenským normám a očakávaniam.¹⁷ Ochranná výchova je jediným trestným opatrením, ktoré možno uložiť aj deťom pod dolnou hranicou trestnej zodpovednosti (14 rokov).¹⁸ V tomto prípade sa ukladá v občianskoprávnom a nie trestnom konaní, čo zodpovedá aj nižšej úrovni procesných záruk pre podozrivé dieťa. V prípade detí pod dolnou hranicou trestnej zodpovednosti má ochranná výchova dve formy - tzv. obligatórnu, kde jej uloženie vychádza priamo z právnej kvalifikácie protiprávneho konania, ktorého sa malo dieťa dopustiť;¹⁹ a fakultatívnu, keď uloženie trestu závisí len od „potreby zabezpečiť riadnu výchovu“ alebo od zistenia, že dieťa mladšie ako 15 rokov je zodpovedné za trestný čin sexuálneho zneužívania.²⁰

S výnimkou povinnej ochrannej výchovy pre deti pod dolnou hranicou trestnej zodpovednosti²¹ tento inštitút fakticky znamená vylúčenie detí so zlými sociálno-ekonomickými podmienkami z uplatňovania alternatív k odňatiu slobody, ktoré sa nerealizuje

¹⁷ Podľa § 102 ods. 1 Trestného zákona možno nariadiť ochrannú výchovu mladistvého, ak: a) o výchovu mladistvého nie je náležite postarané a tento nedostatok nemožno odstrániť v rodine, v ktorej žije; b) doterajšia výchova mladistvého bola zanedbaná, alebo; c) prostredie, v ktorom mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho riadnej výchovy.

¹⁸ § 22 ods. 2 Trestného zákona.

¹⁹ Ide o najzávažnejšie činy inak trestné, ktoré by v prípade spáchania trestne zodpovednou osobou umožnili uloženie doživotného trestu. – § 105 Trestného zákona.

²⁰ S najväčšou pravdepodobnosťou ide o dobrovoľný styk medzi rovesníkmi alebo deťmi v blízkom veku, ktorého kriminalizácia je predmetom čoraz väčšej kritiky. K tomu pozri napr. Výbor OSN pre práva dieťaťa. Všeobecný komentár č. 20 k uplatňovaniu práv dieťaťa počas dospievania, CRC/C/GC/20, odst. 40. Všeobecný komentár je k dispozícii v slovenčine na: <https://www.employment.gov.sk/sk/vybor-deti-mladez/dokumenty-udalosti-3.html>. Pozri aj kritiku z českého prostredia, kde je právna úprava veľmi podobná - Hulmáková, Jana et al. Děti mladší patnácti let v systému soudnictví ve věcech mládeže [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2024, s. 78. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/deti-mladsi-patnacti-let-v-systemu-soudnictvi-ve-vecch-mladeze> [cit. 27. decembra 2024]. – § 105 Trestného zákona.

²¹ Aj túto úpravu je potrebné považovať za problematickú, pretože skutočnosť, že protiprávne konanie naplnilo skutkovú podstatu trestného činu, ktorý je považovaný za mimoriadne závažný, by nemala negovať zásadu primeranosti trestu a skutočnosť, že o treste rozhoduje vždy súd, aj keď v medziach vymedzených zákonodarcom, na základe konkrétnych okolností prípadu, a nie priamo zákonodarca. Je zaujímavé, že dôvodová správa k zákonu č. 40/2024 Z. z. to uznáva, keďže práve z tohto dôvodu ruší obligatórny trest prepadnutia majetku. Povinná ochranná výchova však zatiaľ nebola podobne problematizovaná.

vo väzniciach, ale vo výchovných zariadeniach - reedukačných centrách.²² Toto vylúčenie je posilnené skutočnosťou, že dieťa môže byť umiestnené do reedukačného centra aj civilnou cestou - prostredníctvom predbežného opatrenia,²³ občianskoprávneho výchovného opatrenia²⁴ alebo uloženia ústavnej starostlivosti,²⁵ čo sú všetko opatrenia náhradnej starostlivosti o deti zbavené starostlivosti rodiny v zmysle článku 20 Dohovoru OSN o právach dieťaťa. Nezriedka sa stáva, že podozrenie alebo obvinenie mladistvého z trestného činu považujú orgány sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately za rozhodujúci faktor pri rozhodovaní o návrhu na umiestnenie dieťaťa do reedukačného centra. Takéto umiestnenie sa nariaďuje v občianskoprávnych konaniach, v ktorých nie je dôležité preukázať bez dôvodných pochybností, že dieťa alebo mladistvý skutočne spáchali protiprávny čin, a v ktorých sa dieťaťu alebo mladistvému neposkytuje právne zastúpenie.²⁶ Dieťa alebo mladistvého zvyčajne zastupuje kolízny opatrovník, ktorým je samotný orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, ktorý konanie začal a ktorý navrhuje umiestnenie dieťaťa do reedukačného centra.²⁷ V týchto prípadoch sa môže stať, že opatrenie, o ktorom následne rozhodne trestný súd v prípade mladistvých, nie je také prísne, ale je to najmä preto, že mladistvý je už v danom čase umiestnený v reedukačnom centre, a tým aj zbavený osobnej slobody.

²² § 122 zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon).

²³ § 367 zákona č. 161/2015 Z. z. Civilného mimosporového poriadku.

²⁴ § 37 ods. 3 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine.

²⁵ § 54 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine.

²⁶ Napr. v prípade vyššie uvedeného rozsudku Okresného súdu Poprad z 20. mája 2024, sp. zn. 14P/93/2024, ktorým bola nariadená ústavná starostlivosť (občianskoprávne opatrenie) dievčaťu z rómskej osady, súd svoje rozhodnutie odôvodnil priamym odkazom na to, že dievča pácha trestnú činnosť: „Vzhľadom na závery diagnostického centra, taktiež časté protispoločenské konanie maloletej, ktoré má stúpajúcu tendenciu, najmä pokiaľ ide o charakter a druh trestnej činnosti (najprv priestupky, potom prečiny, a už aj zločin), súd dospel k záveru, že maloletá potrebuje nepretržitú odbornú starostlivosť bez akejkoľvek prestávky, ktorá sa musí vykonávať v režimovom zariadení, pri presnom stanovení pravidiel, kde súčasne bude maloletej poskytnutá aj odborná a zdravotná pomoc, ktorú rodičia nie sú schopní v domácom prostredí zabezpečiť.“ (ods. 20).

²⁷ K takejto procesnej situácii došlo napr. v prípade, ktorý bol predmetom uznesenia Okresného súdu Galanta zo 4. novembra 2024, sp. zn. 39P/42/2024. V tomto prípade orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately navrhol občianskoprávne predbežné opatrenie, ktorým by mladistvý bol umiestnený do reedukačného centra, a súčasne v konaní vykonával aj rolu kolízneho opatrovníka mladistvého. Orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pritom tento návrh podal v nadväznosti na to, že bol prokuratúrou vyrozumený, že proti mladistvému bolo vznesené obvinenie z trestného činu. Podobná situácia nastala v prípade riešenom v uznesení odvolacieho súdu – Krajského súdu Žilina z 18. septembra 2024, sp. zn. 13CoP/158/2024, ktorý sa týkal občianskoprávneho predbežného opatrenia, ktorým bol maloletý premiestnený do výchovno-liečebného centra (išlo o dieťa s postihnutým, prejavujúcim sa okrem iného náročným správaním). Orgán sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately toto premiestnenie navrhoval a súčasne bol aj kolíznym opatrovníkom maloletého v konaní. Názor samotného maloletého na jeho premiestnenie nie je možné z odôvodnenia uznesenia zistiť, keďže súd ani kolízny opatrovník s ním nepracovali. V prípade riešenom v rozsudku Okresného súdu Lučenec z 22. augusta 2024 a uznesenie Okresného súdu Lučenec z 11. septembra 2024, oba sp. zn. 17P/132/2024, bol orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately opäť súčasne navrhovateľom aj kolíznym opatrovníkom maloletého. V tomto prípade išlo o premiestnenie maloletého z jedného reedukačného centra do iného. I tu v dôvodoch pre umiestnenie maloletého v reedukačnom centre hralo veľkú rolu podozrenie z trestnej činnosti. V neposlednom rade možno spomenúť aj prípad riešený uznesením Okresného súdu Trnava z 2. júla 2024, sp. zn. 27P/6/2024, v ktorom orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately opäť vystupoval v úlohe navrhovateľa i kolízneho opatrovníka. Vec sa týkala predĺženia pobytu mladistvého v reedukačnom centre do nadobudnutia právoplatnosti trestného rozsudku, ktorým bola mladistvému uložená ochranná výchova v inom reedukačnom centre.

V januári 2024 vydala Generálna prokuratúra šokujúcu správu o stave zákonnosti v reedukačných centrách.²⁸ Správa opisuje neľudské podmienky v zariadeniach, každodenné systematické porušovanie zákonných povinností zo strany zariadení a trestnú činnosť, najčastejšie sexuálneho charakteru, ktorej obeťami sú umiestnené deti.²⁹ Zdôrazňuje sa, že zistenia sa vzťahujú na všetky reedukačné centrá bez výnimky. Preskúmanie opodstatnenosti umiestnenia dieťaťa alebo mladistvého, ktoré sa má uskutočniť raz za šesť mesiacov,³⁰ je ošetrované len formálne,³¹ a ak je tam už dieťa alebo mladistvý umiestnený, zostáva tam až do dosiahnutia plnoletosti alebo do 19 rokov.³² Mladistvý tak môže stráviť oveľa dlhšie obdobie, ako je maximálny trest povolený zákonom za spáchaný trestný čin. V prípade detí pod dolnou hranicou trestnej zodpovednosti je čas strávený v reedukačnom centre ešte dlhší.

Generálna prokuratúra dospela k záveru, že „súčasný systém reedukácie a reedukačných centier nemožno hodnotiť ako fungujúci a reedukačné centrá vo všeobecnosti nepredstavujú pre umiestnené deti bezpečné prostredie.“³³ Napriek týmto zisteniam však boli v roku 2024 mladiství naďalej odsúdení za trestný čin marenia výkonu úradného rozhodnutia, ktorého sa dopustili útekem zo zariadenia napriek tomu, že tam boli umiestnení na výkon ochrannej výchovy.³⁴ To možno považovať za dôkaz neúčinnosti individuálneho posudzovania a neschopnosti systému trestného súdництва zohľadniť kontext, v ktorom dochádza k porušovaniu noriem trestného práva. Mladiství boli za tento trestný čin zvyčajne odsúdení na nepodmienečný trest odňatia slobody.³⁵

²⁸ Zhodnotenie Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky o stave zákonnosti v reedukačných centrách [online]. Generálna prokuratúra Slovenskej republiky, 15. januára 2024 [cit. 5. decembra 2024]. Zhodnotenie je dostupné na stiahnutie z: <https://www.genpro.gov.sk/informacie/spravy/detail/generalna-prokuratúra-sr-pre-zistenia-o-zavaznom-porusovaní-prav-deti-v-reedukacnych-centrach-zvolava-generalny-prokurator-sr-multilaterálne-pracovne-stretnutie/>.

²⁹ Ibid, s. 21.

³⁰ Je potrebné dodať, že táto povinnosť pravidelne preskúmať primeranosť dĺžky trvania umiestnenia dieťaťa je v slovenskom práve výslovne upravená vo vzťahu k rodinnoprávnym opatreniam, nie však vo vzťahu k trestnoprávnemu opatreniu ochrannej výchovy.

³¹ V správe sa uvádza, že súdy nekriticky prijímajú správy orgánov sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, ktoré tvrdia, že by sa malo pokračovať v prevýchove, alebo správy samotného prevýchovného centra. – Zhodnotenie Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky o stave zákonnosti v reedukačných centrách..., s. 7.

³² Predĺžiť možno trestnoprávnu ochrannú výchovu podľa § 103 ods. 2 Trestného zákona.

³³ Zhodnotenie Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky o stave zákonnosti v reedukačných centrách..., s. 22.

³⁴ Je potrebné poznamenať, že útek, ak umiestnenie nariadil občianskoprávny súd, nie je trestným činom.

³⁵ K tomu došlo napríklad v prípade, ktorým sa zaoberá rozsudok Okresného súdu Rimavská Sobota z 2. septembra 2024, sp. zn. 19T/107/2024. Išlo o trestný rozsudok a trestné činy, ktorých sa mladistvý dopustil, spočívali v úteku z reedukačného centra a v spáchaní drobnej krádeže (EUR 74,26) na úteku s cieľom získať finančné prostriedky na návrat domov. Mladistvému bol uložený trest odňatia slobody vo väznici pre mladistvých vo výmere 12 mesiacov. V tomto prípade je tiež dôležité poukázať na spôsob, akým bolo vykonané individuálne posúdenie. V citovanom rozhodnutí súd cituje správy z reedukačného centra, v ktorých reedukačné centrum priznáva, že mladistvý „[s]počiatku ťažko prežíval odlúčenie od svojej rodiny, bol ustráchanější, neistý, uzavretý do seba, nemal skúsenosť s režimovým zariadením. ... Po príchode do zariadenia bol dlhodobejšie smutný, prežíval úzkosť, vzťahy s jeho mamou sú vzájomné a jeho mama prejavuje o neho úprimný záujem.“ Tieto skutočnosti poskytujú úplne pochopiteľný kontext úteku mladistvého a nútia klásť si otázku, či hlavnou príčinou súčasnej trestnej činnosti mladistvého nebolo predchádzajúce rozhodnutie o jeho umiestnení do ochrannej výchovy. Zároveň je z odôvodnenia citovaného rozsudku zrejmé, že ide o rómskeho chlapca, ktorí bývajú do reedukačných centier umiestňovaní častejšie ako príslušníci majoritného etnika z hľadiska ich pomerného zastúpenia v populácii. V prípade mladistvého teda existujú dôležité štrukturálne dôsledky, ktoré neboli zohľadnené pri rozhodovaní o jeho vine. V prípadoch riešených trestným rozkazom Okresného súdu Malacky z 28. augusta 2024, sp. zn. 7T/56/2024, a rozhodnutím Okresného súdu Malacky z 15. júla 2024, sp. zn.

Správa dokazuje, že reedukačné centrá rozhodne nie sú miestom, kde sa pracuje s aspektmi uvedenými v článku 12 ods. 5 Smernice 2016/800.³⁶ Veľmi dobre to dokazuje napríklad prístup k vzdelávaniu, ktorý je organizovaný podľa zariadenia, v ktorom je mladistvý umiestnený. Mladistvý absolvuje stredoškolský kurz, ktorý je súčasťou daného reedukačného centra, pričom výber centra závisí od dostupnej kapacity, nie od stredoškolského kurzu, ktorý chce mladistvý študovať.³⁷ Okrem toho ide o učňovské odbory s nízkymi nárokmi, prestížou a často i nízkou zamestnateľnosťou.³⁸ Aj samotné poskytovanie vzdelávania je na veľmi nízkej úrovni.³⁹ Ak sa dieťa ocitne v reedukačnom centre pred dovŕšením 15 rokov, po ukončení základnej školy je premiestnené do niektorého z reedukačných centier so stredoškolským vzdelávacím programom. Správa však zaznamenáva aj prípad, keď sa tento presun neuskutočnil a chlapec po ukončení povinnej školskej dochádzky nemohol pokračovať vo vzdelávaní.⁴⁰

5. Prístup k deťom s postihnutím

Postavenie detí so zdravotným postihnutím, najmä s mentálnym alebo psychosociálnym postihnutím, je tiež veľmi zraniteľné. Slovenský právny systém a prevládajúci prístup orgánov verejnej moci stále vychádza z tzv. medicínskeho alebo individuálneho poňatia zdravotného postihnutia, ktoré ho chápe len ako záležitosť konkrétneho človeka, a nie ako otázku nastavenia celospoločenských štruktúr. To opäť výrazne obmedzuje účinnosť inštitútu individuálneho posudzovania, ktoré v dôsledku tohto prístupu neumožňuje zachytiť

1T/25/2024, bolo rozhodnuté o upustení od potrestania, ale z toho dôvodu, že mladiství boli na trest odňatia slobody odsúdení už v iných trestných konaniach.

³⁶ Toto ustanovenie je tu dôležité vzhľadom na skutočnosť, že deti sú umiestňované do reedukačných centier okrem iného prostredníctvom rodinnoprávnych opatrení, ktoré sa nariaďujú na základe podozrenia alebo obvinenia dieťaťa alebo mladistvého z porušenia trestnoprávnych noriem. Rodinnoprávne preventívne opatrenia v skutočnosti nahrádzajú väzbu. – K nariadeniu občianskoprávneho predbežného opatrenia v nadväznosti na podozrenie/obvinenie z trestnej činnosti došlo napr. v prípade, ktorý bol predmetom uznesenia Okresného súdu Galanta z 4. novembra 2024, sp. zn. 39P/42/2024. V odôvodnení rozsudku Okresného súdu Lučenec z 22. augusta 2024, sp. zn. 17P/132/2024, je táto prax tiež spomenutá. Týmto uznesením došlo k predĺženiu výchovného opatrenia, ktorým bol mladistvý umiestnený do reedukačného centra, a súčasne aj k zmene reedukačného centra, v ktorom bol mladistvý umiestnený. V odôvodnení sa uvádza, že „Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny Lučenec [pozn. orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately] bolo dňa 06. 02. 2024 doručené uznesenie voči maloletému, ktorým sa začalo trestné stíhanie. Z tohoto dôvodu podali návrh na nariadenie neodkladného opatrenia a návrh na nariadenie výchovného opatrenia najdlhšie na šesť mesiacov.“ Nariadenie občianskoprávneho predbežného opatrenia ako reakciu na obvinenie z trestnej činnosti navrhovala aj prokurátorka v prípade, ktorý bol predmetom uznesenia Okresného súdu Prievidza z 24. septembra 2024, sp. zn. 29P/93/2024. V tomto prípade súd návrh zamietol s argumentom, že je treba využívať trestnoprávne opatrenia, avšak je treba zdôrazniť, že tu veľkú úlohu zohralo zdravotné postihnutie mladistvého. Súd poukázal na konkrétne inštitúty zbavujúce osoby so zdravotným postihnutím ich osobnej slobody. Možno predpokladať, že v prípade neexistencie zdravotného postihnutia by úvaha súdu mohla byť iná, keďže umiestňovanie detí podozrivých alebo obvinených z trestnej činnosti do reedukačných centier na základe občianskoprávnych predbežných opatrení je pomerne bežnou praxou.

³⁷ Zhodnotenie Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky o stave zákonnosti v reedukačných centrách..., s. 48.

³⁸ Určitý prehľad týchto učebných oborov aj vo vzťahu k súčasnosti podáva napr. Žolnová, Jarmila, Kaleja, Martin. Prevýchova v reedukačných centrách optikou historických zmien na Slovensku [online]. Digitálna knižnica UHK, 2021 [cit. 11. decembra 2024]. Dostupné na: https://digilib.uhk.cz/bitstream/handle/20.500.12603/610/icipsen_2021-01-033.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

³⁹ Zhodnotenie Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky o stave zákonnosti v reedukačných centrách..., s. 49.

⁴⁰ Ibid., s. 49–50.

štrukturálne chyby, ktoré boli príčinou toho, prečo sa osoba s mentálnym alebo psychosociálnym postihnutím ocitla v systéme trestnej spravodlivosti.

Podľa Výboru OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím v medicínskom alebo individuálnom prístupe dominuje medicínsky určená neschopnosť.⁴¹ Predstava neschopnosti v slovenskom kontexte výrazne determinuje prístup k deťom a mladistvým vo všeobecnosti,⁴² ale ešte hlbšie sa prejavuje u detí s mentálnym a/alebo psychosociálnym postihnutím. Prejavuje sa to okrem iného v tom, že ak platí, že deti a mladiství môžu byť zbavení osobnej slobody v širšom okruhu prípadov a s nižšími procesnými zárukami ako dospelí v nadväznosti na porušenie noriem trestného práva, potom sú záruky pre deti s mentálnym a/alebo psychosociálnym postihnutím ešte nižšie.

Súvisí to okrem iného s uplatňovaním inštitútu nepríčetnosti, na ktorého problematiku poukázal Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím.⁴³ Hoci zistenie nepríčetnosti vedie k zastaveniu trestného stíhania (článok 215 ods. 1 písm. e) Trestného poriadku), trestný súd môže aj tak na verejnom zasadnutí rozhodnúť o uložení ochranného liečenia, prípadne o jeho ústavnej forme. Okrem toho spomínaná novela č. 40/2024 Z. z. zakotvila v slovenskom právnom poriadku inštitút predbežného opatrenia o umiestnení obvineného do zdravotníckeho zariadenia.⁴⁴ Na zriadenie tohto inštitútu vyzvali najmä zástupcovia súdov a orgánov činných v trestnom konaní.⁴⁵ Jeho účelom je preklenúť prechodné obdobie medzi zastavením trestného stíhania a uložením ústavného ochranného liečenia. Jeho dôsledkom je, že po podozrení z porušenia noriem trestného práva⁴⁶ a v nadväznosti na existenciu alebo predpokladanú existenciu duševného a/alebo psychosociálneho postihnutia, dochádza k pozbaveniu slobody umiestnením do psychiatrickej nemocnice aj v prípadoch, keď by takéto rozhodnutie nemohlo byť prijaté podľa občianskeho práva (tzv. zdravotná detencia). To sa výslovne uznáva v dôvodovej správe, v ktorej sa uvádza, že „civilnoprávne kritéria takéhoto držania v ústavnom zdravotníckom zariadení bez súhlasu pacienta sú však omnoho prísnejšie,

⁴¹ K tomu pozri Všeobecný komentár Výboru OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím č. 6 (2018) o rovnosti a nediskriminácii, CRPD/C/GC/6, ods. 8. Všeobecný komentár je k dispozícii na: <https://digitallibrary.un.org/record/1626976?ln=en>.

⁴² Táto skutočnosť bola v právnej úprave veľmi zjavná až do prijatia novely č. 40/2024 Z. z., keď sa právne postavenie zákonného zástupcu mladistvého odvodzovalo od ustanovení, ktoré sa výslovne vzťahovali na osoby s pozbavenou alebo obmedzenou spôsobilosťou na právne úkony. V Šiestej periodickej správe vlády Slovenskej republiky predloženej Výboru OSN pre práva dieťaťa z roku 2020 sa potom uvádza, že „[p]rávne zastupovanie maloletého (vlastný advokát) pred obvineným je možné len prostredníctvom zákonných zástupcov (advokát zákonného zástupca), keďže plná spôsobilosť na právne úkony sa v Slovenskej republike nadobúda dovŕšením 18 rokov veku. Maloletý nemá plnú spôsobilosť na právne úkony, a preto nemôže uzavrieť zmluvu o právnom zastúpení s advokátom a udeliť plnú moc. Po vznesení obvinenia musí mať maloletý už v prípravnom konaní zvoleného obhajcu, a ak to nie je možné, tak inú oprávnenú osobu (príbuzného v priamom rade, súrodenca, osvojiteľa...), a to aj proti svojej vôli.“ – CRC/C/SVK/6, 2020, ods. 91. Dostupné na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2FC%2FSVK%2F6&Lang=en.

⁴³ K tomu pozri napr. Pokyny Výboru OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím k právu na slobodu a bezpečnosť ľudí s postihnutím: Právo ľudí s postihnutím na slobodu a bezpečnosť. A/72/55, Annex 1, ods. 16, 20. Dostupné na: <https://digitallibrary.un.org/record/1298412?ln=ar&v=pdf> [cit. 10. decembra 2024].

⁴⁴ § 85 ods. 7 Trestného poriadku.

⁴⁵ Pozri napr. Šamko, Peter. Ochranné liečenie a jeho problémový výkon – čo ďalej? [online]. Právne listy, 8. júla 2023 [cit. 5. decembra 2024]. Dostupné na: <https://www.pravnelisty.sk/clanky/a1249-ochranne-liecenie-a-jeho-problemovy-vykon-co-dalej>.

⁴⁶ Toto porušenie tu nebolo možné autoritatívne konštatovať, keďže prípad ešte nebol prerokovaný súdom.

vyžadujú, aby táto osoba ohrozovala seba alebo svoje okolie, alebo by muselo hroziť vážne zhoršenie jej zdravotného stavu. Vážne zhoršenie jej zdravotného stavu spravidla nehrozí, a tieto osoby ani obvykle už neohrozujú seba ani svoje okolie, pretože im už medzitým bola poskytnutá liečba a lieky.“⁴⁷

Všetky opísané skutočnosti možno demonštrovať na konkrétnom príklade mladistvého, ktorý sa nachádzal v autistickom spektre, zrejme mal aj mentálne postihnutie a prejavoval problémové správanie, ktorým sa zaoberal Okresný súd Prievidza uznesením zo dňa 24. septembra 2024, sp. zn. 29P/93/2024.⁴⁸ Rodina mladistvého sa oňho pravdepodobne nedokázala postarať. Najneskôr od februára 2016 sa mladistvý zdržiaval v rôznych zariadeniach - psychiatrických nemocniciach, liečebno-výchovných strediskách alebo špeciálnej internátnej škole. Len podľa odôvodnenia citovaného uznesenia možno napočítať 9 pobytov v trvaní od jedného mesiaca po viac ako šesť mesiacov v celkovo 6 zariadeniach. Situácia v rodine sa nakoniec vyhrotila do takej miery, že v januári 2024 matka podala na chlapca trestné oznámenie z dôvodu, že sa im doma takmer dva roky vyhrážal. Týmito skutočnosťami sa však citované súdne rozhodnutie, ktoré bolo rozhodnutím o návrhu prokurátorky na nariadenie civilného predbežného opatrenia, ktorým by došlo k umiestneniu mladistvého do reedukačného centra, nezaoberalo. Súd síce návrh zamietol, ale urobil tak s argumentáciou, že voči mladistvému treba využiť trestnoprávne inštitúty, aby sa umožnila jeho ďalšia hospitalizácia v psychiatrickej liečebni, a súd okrem iného spomenul aj nové predbežné opatrenie (pozri vyššie).⁴⁹ Súd označil zdravotnú diagnózu mladistvého za jedinú príčinu situácie, ktorá nastala v jeho rodine.⁵⁰ Súd sa nezaoberal skutočnosťou, že dlhodobý pobyt mladistvého mimo jeho rodinu v ústavných zariadeniach, najmä psychiatrických nemocniciach, od mladého veku mohol prispieť k zhoršeniu situácie, ktorá viedla jeho matku k hľadaniu riešenia ich vzťahu a k zabezpečeniu jeho starostlivosti trestnými prostriedkami, a že toto umiestňovanie a premiestňovanie mohlo byť dôsledkom absencie vhodnej sociálnej podpory. Naopak, súd dospel k záveru, že „maloletý nepotrebuje náhradné rodinné prostredie, nepotrebuje sociálnu prácu, psychologickú pomoc a starostlivosť alebo osobitnú výchovu. Vo svojom veku a po doterajšej rozsiahlej diagnostike jednoznačne potrebuje odbornú psychiatrickú starostlivosť, potrebuje izoláciu od rodiny a nie je možné vylúčiť že aj od spoločnosti, začlenenie do kolektívu obdobne postihnutých detí s pevným režimom, čo ale nie je účelom umiestnenia dieťaťa do centra pre deti a rodiny.“⁵¹ Z odôvodnenia súdu teda jasne vyplýva individualizácia štrukturálnych problémov, ktorá je okrem iného umožnená tým, že nebol zistený a zohľadnený vlastný pohľad mladistvého - jeho autentické prežívanie toho, ako k nemu matka pristupovala, a jeho aktuálna situácia.

V neposlednom rade je potrebné zdôrazniť, že právna ochrana detí s mentálnym a/alebo psychosociálnym postihnutím môže byť znížená v porovnaní s dospelými, ale aj v porovnaní s deťmi bez postihnutia, a to aj preto, že uvedená ochranná výchova môže byť nariadená aj v

⁴⁷ Dôvodová správa je dostupná na: <https://www.najpravo.sk/dovodove-spravy/rok-2024/dovodova-sprava-k-zakonu-c-40-2024-z-z.html>.

⁴⁸ Uznesenie Okresného súdu Prievidza zo dňa 24. septembra 2024, sp. zn. 29P/93/2024.

⁴⁹ Ibid., ods. 67.

⁵⁰ Ibid., ods. 62.

⁵¹ Ibid., ods. 63.

psychiatrickej nemocnici.⁵² V takomto prípade je možné uložiť mladistvému pobyt v psychiatrickom zariadení aj vtedy, ak nie sú splnené zákonné podmienky pre uloženie ústavného ochranného liečenia, najmä podmienka nebezpečnosti pobytu osoby na slobode.⁵³ Okrem toho táto právna úprava umožňuje nariadiť psychiatrické umiestnenie aj dieťaťu pod dolnou hranicou trestnej zodpovednosti.⁵⁴

⁵² § 103 ods. 1 Trestného zákona. K uloženie ochrannej výchovy do psychiatrickej nemocnice došlo napríklad v prípade, o ktorom rozhodoval Okresný súd Žiar nad Hronom rozsudkom zo dňa 12. januára 2021, sp. zn. 9P/47/2020.

⁵³ § 73 ods. 1 a 2 a § 74 ods. 1 Trestného zákona.

⁵⁴ Práve vo vyššie citovanom prípade, v ktorom rozhodoval Okresný súd Žiar nad Hronom rozsudkom zo dňa 12. januára 2021, sp. zn. 9P/47/2020, išlo o uloženie povinnej ochrannej výchovy dieťaťu pod dolnou hranicou trestnej zodpovednosti.